

I.Bevezető tanulmány: Magyary Zoltán műveinek kritikai kiadása

I.1. A magyar közigazgatás-tudomány szöveghagyományának feltárása: Magyary Zoltán művei

Magyary Zoltán (1888-1945) műveinek tudományos kritikai kiadásával azoknak kívánunk szolgálatot tenni, akik közigazgatás-tudományi (és egyéb tudományos) szövegein keresztül kívánják megismerni a honi közigazgatási jog és közigazgatástan irányzatának nagy összefogóját és összefoglalóját, a hazai adminisztratív tudományok talán legnagyobb alakját.

Kétségtelen, hogy a társadalomtudományok egyik csúcsát nyilvánvalóan az ilyesfajta kritikai kiadványok képezik, melyek a fennmaradt kéziratok, illetve az egyes kiadásvariánsok alapján próbálják a szerző elképzeléseit felszínre hozni a kiadást gondozó személy köztörténeti, esztétörténeti, életrajzi, magyarázó stb. megjegyzéseivel együtt. A kritikai kiadások alapvetően a szépirodalmi művek közzétételére lettek kidolgozva, így a jogtudományi műveket illetően a problémák részben mások, mint az irodalomtudományra optimalizált szövegkiadások esetében. Leggyakrabban a jogtudósi művek (és a tankönyvek is) egyetlen kiadásban jelentek meg. Ezek hozzáférhetősége gyakran kétséges. A közigazgatás-tudomány vonatkozásában Magyary egyes művei – kis példányszámban – megjelentek ugyan reprintben (*Magyar közigazgatás; A közigazgatás és az emberek; A magyar állam költségvetési joga; A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból*). Ha csak Magyary munkásságánál maradunk, *A tudománypolitika alapvetésében* írt kismonográfia mennyiségű tanulmányai; idegen nyelvű monográfiái; magyar és idegen nyelvű kisebb írásai gyakorlatilag hozzáférhetetlenek, ahogy tanítványai által leírt, általa jóváhagyott, gépiratos egyetemi jegyzetei is (közigazgatási jogi, és pénzügyi jogi tárgykörű művek). Ugyanakkor korábbi tudós hagyományból¹ úgy ismeretes, hogy a *Magyar közigazgatás* szerzői kézírata fennmaradt (ELTE ÁJK Magyary Archívum), előkerülése esetén ennek vizsgálata kiemelt jelentőségű lehet egy későbbi kutatásban. Tekintetbe kell venni, hogy a kritikai kiadások gyakran több kutatonemzedék áldozatos munkáját kívánják meg.²

Magyary Zoltán összes műveinek szövegkritikai kiadása még kiegészül a Magyary munkásságát vizsgáló bibliográfiai irodalomból hiányzó művekkel. Ezt – a fentiek szellemében - az 1911 és 1920 közötti valamint az 1920-1944 közötti *Magyar könyvészet*, az OSZK elektronikus adatbázisa, valamint a MOKKA-ODR és a MATARKA adatbázisok, továbbá az ELTE ÁJK Közigazgatási jogi Tanszék Magyary Archívumában őrzött anyagok

¹ Néhai Lőrincz Lajos akadémikus említette, hogy látta és olvasta a kéziratot néhai Berényi Sándor professzor társaságában (emlékezetem szerint az 1990-es évek előtt történt mindez).

² A közigazgatási jog és a közigazgatástan művelőinek esetében mind a hazai közigazgatási jog, mind pedig a részben ilyen kérdéseket kutató szerzőket is vizsgáló jogelmélet-történeti és politikatörténeti kötetek íróinak véleménye megoszlik (eltér) abban, hogy kik is alkotják e személyi kört. Erre példaként ld.: Szabó Imre: *A burzsoá állam-és jogbölcsélet Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 533. (Kameralista / pontosabban: Polizeiwissenschaft-művelő/, és közigazgatás-tannal foglalkozó szerzőkre vonatkozó adatokkal). Csizmadia Andor: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 560. Szamel Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1977. 412. Szaniszló József: *A közigazgatás-tudomány oktatásának és tanszékeinek története az ELTE Jog-és Államtudományi Karán 1777-1977 között I.-III. Az ELTE Államigazgatási Tanszékének 200 éves jubileumára írta: --.--*. ELTE ÁJK Államigazgatási Jogi Tanszék, Budapest, 1977. XXXII., XI., XI., 762. Arczt Ilona: *A „Politika tudományok” oktatása a budapesti egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben*. Rejtjel, Budapest, 2004. 250. Tamás András: *A közigazgatási jog elmélete*. Negyedik kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 2010. 512. Koi Gyula: *Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803-1885) Récsi Emil (1822-1864) Concha Győző (1846-1933) Magyary Zoltán (1888-1945)*. Nemzeti Közszerológiai Egyetem-Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. 178. Koi Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és közigazgatástan művelésében a kameralisztika időszakától a Magyary-iskola koráig*. Nemzeti Közszerológiai és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 487.

alapján darabonként kell ellenőrizni, beleértve azt is, hogy nincsen-e a korábbi, Magyary életműre vonatkozó bibliográfiai feldolgozásokból hiányzó tétel. A fenti anyagban nem ismertetett kéziratok művei, vagy (hazai és külföldi) nyomtatványok előkerülése nem zárható ki.

Megjegyzendő, hogy Magyary mintegy 40 műhöz írt előszót (ezeket Szaniszló részben tünteti csak fel, teljesebb közlés Göbel anyagában található).³

E vonatkozásban kutatástörténetileg egyelőre kérdéses, hogy hány Magyary által küldött, illetve Magyarynak küldött levél maradt fenn, az OSZK Kézirattár I. CD lemezén 13 tétel található, mintegy 60 számára, és közel 40 általa küldött levél,⁴ és egy kéziratos önéletrajz a Szinnyei-féle *Magyar írók élete és munkái* folytatása számára⁵ (illetve Magyary Zoltánné Techert Margit pár tétele is felelhető).⁶ A fentiek összegzésképpen: jelenleg 48 általa írt levelet ismerünk az OSZK-ból és 11-et orosz levéltárakból, továbbá a búcsúlevelet az MTA Könyvtárának Kézirattárában, azaz összesen 60 általa írt levél ismert. Számára 59 küldött levelet ismerünk az OSZK, és 10 levelet az orosz levéltárakból, ez összesen 69 tétel; továbbá Ilosvayhoz küldött 4, Klebelsberghez, Zolnaihoz, és Molnár Kálmánhoz küldött 1-1 levele 76 számára küldött tételt jelent, vagyis mindösszesen egyelőre 136 anyagról tudunk. A Magyary Archívum mellett⁷ az MTA Kézirattára, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, és a tatai Helytörténeti Gyűjtemény szolgálhat meglepetésekkel, továbbá a külföldi intézmények is relevánsak (a brüsszeli IIAS; az USA-beli Rockefeller Foundation; orosz levéltárak⁸). Közigazgatás-tudománnyal foglalkozó magánszemély is őriz egy Magyary iskola tag által jegyzett kéziratot, melyből pár mondatot tett csupán közzé, illetve Magyarynak állítólagosan van egy leírása a szovjetunióbeli utazásáról.

³ Szaniszló József: Magyary Zoltán tudományos műveinek jegyzéke. In: Szaniszló József: *A Magyary iskola és háború utáni sorsa. Közigazgatástudomány-történeti visszapillantás*. Bp., 1993. 161-170. Verzál.

Göbel József: *Magyary Zoltán (1888-1945) munkássága*. K.n., Budapest, 1974. 110. (Gépirat; Magyary Archívum; jelzet nélkül). Az előszókra ld.: 105-106.

⁴ A levelek fellelhetőségére: *Kézirattár. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának katalógusai*. Arcanum, Budapest, 2004. CD ROM. Az alábbi tételek jönnek szóba: A Levelestárban: Carl Heinrich Becker Magyary Zoltánhoz (1925) 1 db; Otto Benecke Magyary Zoltánhoz (1925) 1 db; Farkas Gyula Magyary Zoltánhoz (1924-1925) 4 db; Gragger Róbert Magyary Zoltánhoz (1923-1926 és é.n.) 52 db; Károlyi Árpád Magyary Zoltánhoz (1925) 1 db; Magyary Zoltán Carl Heinrich Beckerhez (1926) 1 db; Magyary Zoltán Gragger Róberthez (1925-1926) 7 db; Magyary Zoltán K. Lippich Elekhez (1914) 1 db; Magyary Zoltán Friedrich Schmidt-Ott-hoz (1925-1926) 2 db. A Fondjegyzékben: 15/1012-es jelzeten: Magyary Zoltán Hóman Bálinthoz (1913-1941) 12 db; 7/1326-os jelzeten Magyary Zoltán a Magyar Szemle társasághoz (1928-1935) 18 db; 24/540-es jelzeten: Magyary Zoltán Somló Sándorhoz (é.n.) 1 db; 116/1061-es jelzeten: Magyary Zoltán Lukinich Imréhez (1925-1929) 4 db; 119/391 jelzeten: Magyary Zoltán Németh Gyulához (1923-1943) 2 db.

⁵ Az Analekták között: 36/2485 jelzeten: Magyary Zoltán miniszteri osztálytanácsos önéletrajza (autográf adatszolgáltatás a *Magyar írók élete és munkái* szerkesztősége számára; Budapest 1925. április 12.; 5444 jelzeten: Szabadkőműves tisztviselők elbocsátására vonatkozó határozat és kérvény a Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége részéről szign.: Magyary Zoltán.

⁶ A Fondjegyzékben III/861. jelzeten: Magyary Zoltánné Babits Mihálynéhoz (é.n.) 4 db – ez igen figyelemreméltó; illetve a Balogh József hagyatékban 1/2120 jelzeten Magyary Zoltánné 1934 és 1939 közötti levelei.

⁷ Itt mintegy 25 mappányi; kb. 5-7,5 fm különféle, Magyaryhoz és a Magyary-iskolához kapcsolódó kéziratok anyag van, sajnos annotációs *elenchus* nélkül. Ezek feltárása szükséges még.

⁸ A Magyary házaspár szovjetunióbeli 1935 őszén tett két hónap időtartamú magánútjával kapcsolatos titkosszolgálati megfigyelés iratainak oroszról magyarra fordított igen értékes forrásközlése Magyaryék egyes leveleivel és a nekik írt válaszokkal a témakörben: Babus Antal (összeáll.): *Egy konzervatív úr a baloldali zarándokok között. Magyary Zoltán szovjetunióbeli útja. Az iratokat gyűjtötte és válogatta, fordította, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Babus Antal*. Argumentum-Balassi Intézet-Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2014. 244. Orosz levéltári források magyarul – a Moszkvai Magyar Levéltári Intézet sorozata 2.

I.2. Reprint kiadványok

Az életmű egyes darabjai (monográfiái, monográfiában közzétett könyvfejezetei) közül a következők jelentek meg reprint kiadványként (az eredeti megjelenés időrendi sorrendjében).

1) Magyary Zoltán: A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József-Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedüs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matlekovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörnle János-Wlassics Gyula: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv.* Franklin, Budapest, 1921. XXII., 861. (A tanulmány az 501-520. oldalon található).⁹

2) Magyary Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány.* Studium, Budapest, 1923. 224.¹⁰

3) Magyary Zoltán: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból.* Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, Budapest, 1936. 152. Statisztikai Közlemények 80. kötet 1. szám.¹¹

4-6) Magyary Zoltán: Előszó./ A ténymegállapító módszer a közigazgatásban./Befejezés. A közigazgatás és az emberek. Eredmények és tanulságok. In: Magyary Zoltán-Kiss István: *A közigazgatás és az emberek. Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról.* Dunántúl Pécsi Egyetemi Nyomda és Könyvkiadó, Budapest, 1939. 377+130 mell. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet 30. (A három könyvrészlet a 9-10., 11-26., illetve a 353-373. oldalon található).¹²

7) Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz.[század] államában. A magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje.* Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. 675.+1 mell.¹³

⁹ Magyary Zoltán: A bolsevizmus közigazgatásának jellemzése. In: ifj. Andrássy Gyula-Balanyi György-Balogh József-Bárdos Artúr-Berzeviczy Albert-Breit [Bánlaky] József- Czakó Elemér-Császár Elemér-Egyed István-Fábián Béla-Fleischhacker Rudolf-Hegedüs Lóránt-Herczeg Ferenc-Hoitsy Pál-Imre Sándor-Lakatos Géza-Lyka Károly-Ország Sándor-Magyary Zoltán-Matlekovits Sándor-Németh József-Mendelényi László-Neubauer Gyula-Riedl Frigyes-Staud Lajos-Székács Aladár-Tóry Gergely-Vörnle János: *A bolsevizmus Magyarországon. Andrássy Gyula gróf, Matlekovits Sándor, Berzeviczy Albert, Wlassics Gyula báró közreműködésével szerkesztette Gratz Gusztáv.* (Vál.: Kupa László). Vadszőlő Kiadó, Budapest, 2003. 295. (A tanulmány a 107-126. oldalon található).

¹⁰ Magyary Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga. Közigazgatási jogi tanulmány.* (Nyikos László előszavával). Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2010. XII., 224.

¹¹ Magyary Zoltán: *A közigazgatás legfőbb vezetése szervezési szempontból.* Polgári Tanácsadó Szolgálat, Budapest, 1995. 152.

¹² Magyary Zoltán: Előszó./A ténymegállapító módszer a közigazgatásban./Befejezés. A közigazgatás és az emberek. Eredmények és tanulságok. In: Magyary Zoltán-Kiss István: *A közigazgatás és az emberek. Ténymegállapító tanulmány a tatai járás közigazgatásáról.* (Bev. tan.: Verebélyi Imre). Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013. VIII., 377+130 mell. (CD lemez) Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet 30. (A három könyvrészlet a 9-10., 11-26., illetve a 353-373. oldalon található).

¹³ Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz.[század] államában. A magyar közigazgatás szervezete működése és jogi rendje.* Polgári Tanácsadó Szolgálat, Budapest, 1998. 675.+1 mell.

I.3.A szöveggel kapcsolatos helyesírási kérdések

A kutatás jelen állapotában érdemes néhány szót szólni Magyary fogalmazásmódjáról. Stílusa már a vizsgált korszakban is világos (ellentétben nem egy elődjével és kortársával), azonban igen választékos és tudománytól, valamint praktikumtól is áthatott. (Ez alól talán csak legelső szövegének hangvétele a kivétel a vizsgált korszak, valamint az életmű egésze tükrében is). Nyelvhasználatában sajátosság az állanak és tömörülők-szerű régies és elegáns szóalakok alkalmazása (ez nem volt idegen a kortól). A jövő szót sajátosan, inkább melléknévszerűen, mint főnévként használja. Tehát az „a jövő közigazgatás” nála a jövőbeli, jövőbeni közigazgatást, a jövő közigazgatását, az elkövetkezendő idők adminisztrációját jelenti. A „közigazgatási jogi” kifejezést „közigazgatásjogi” alakban is használja (vö.: polgári jogi versus polgárjogi, bár utóbbiak jelentésmezeje eltér). Gyakran használ idegen kifejezéseket, de nem terpeszkedően, hanem csak ott, ahol a korabeli nyelvallapot nem használta magyar megfelelőt, vagy a hazai nyelv megoldását nem tekintették tudományosnak. Vesszőhasználata egyéni gyakorlatot tükröz. Mondaton belül a szerző gyakran nem tesz ott vesszőt, ahol amúgy indokolt lenne. Természetesen ezt a szokását tiszteletben tartja a kritikai kiadás, így nem változtattunk a szövegek mondszerkesztésén. A korszakban érdekes a mássalhangzók hosszúságjelöléséből kitűnően bizonyos idegen szavak ejtése. (Pl. a korabeli nyelvallapot az akadémia szó helyett ákadémia, az antant helyett ántánt kiejtést és olykor írásformát használt, vagyis egyes idegen szavaknál az a betű nyíltabb ejtésű volt az akkor is létező zárt a betűnél). Magyary a szocializmus helyett a szociálizmus formát használta.¹⁴ A korban szokásos módon a külföldi tudósokat –legalábbis a pályája elején, vizsgált korszakunkban– magyar keresztnéven illeti. Az 1942-es *Magyar közigazgatás* című összefoglaló alaplívában ez már egyedül csak Lorenz von Stein esetében történik meg, akit Stein Lőrinc néven emleget, akárcsak Concha Győző. (Némely szerzők a 2000-es években is megtartották ezt a régi hagyományt). Az 1921-1922 év fordulóján megfigyelhető egy helyesírási módosulás a szövegekben. A régies, deákos hagyományt tükröző írásmódot felváltja a maihoz közelítő ortográfia (pl. ministerium helyett minisztérium), illetve a szükség szerinti mássalhangó-kettőzés (épen /névmás/ helyett éppen). Gyakran előfordul, hogy egy szövegen belül keveredik a ministerium/minisztérium írásmód. Mivel a korszak Magyary írásokat közléteivői folyóiratai (Néptanítók Lapja; Magyar Közigazgatás; Budapesti Szemle; Társadalomtudomány) szerkesztőségi gyakorlata, és a nyomdai szedői szokások nem ismeretesek, Magyary kéziratok pedig jelen tudomásunk szerint a vizsgált korszakból nem maradtak fenn, ezért az ilyen különbségeket az egyéni írásgyakorlat részeként fogjuk fel, és nem változtatunk ezen esetekben a szóalakokon. Magyary olyan időszakban volt fiatal diák, amikor éppen csak kialakulóban volt az egységes akadémiai helyesírás. Az 1901-es akadémiai helyesírási szabályzat bizonytalan gyakorlatot, olykor több forma közüli választást engedett. Strict szabályokat csak a Simonyi Zsigmond nyelvészprofesszor által jegyzett 1903-as *Iskolai helyesírás* sem tett pontot számos vita végére, mivel egyszerre két, egymásnak számos ponton ellentmondó helyesírási szabályzat volt forgalomban. (1904-től érzékelhető a kötet hatása, Magyary ekkor 15-16 éves gimnazista). Az MTA a helyesírási szabályokat ekkor még önnön kiadványaiban kívánta érvényesíteni. 1908-ban (Magyary 19-20 esztendőskorában) az MTA válaszút elé került. Az Országos Törvénytár szerkesztője [Ladik Gusztáv (1860-1959) közigazgatási jogtudós 1895 és 1908 között töltötte be a pozíciót – K.Gy.] a belügyminisztertől felhatalmazást kért a jogszabályok szövegének az iskolai helyesírás, azaz a Simonyi-féle helyesírás szerint kinyomtatására, kérve, hogy minisztertanácsi határozat rendezze a helyesírást. Hosszas csatározások után az általunk vizsgált korszak záróévében, 1922-ben néhány kisebb kettős szabály és az idegen szavak helyesírása körüli

¹⁴ Egy kortársa, Rákosi Mátyás a későbbi, ötvenes évekbeli hang- és képfelvételeken rögzített beszédeiben szintén következetesen a „szociálizmus” alakot használja.

bizonytalanságok fenntartása mellett Simonyi elveit kodifikálták (1922. október 11-én kelt 4250. elnöki sz. alatti rendelet).¹⁵

A szövegközlés során tett változtatásokat az alábbiakban foglaljuk össze. Vesszőt akkor sem iktatunk be, ha az a mai helyesírás szerint kívánatos lenne is. A szövegben csak az kerül kiemelésre, ami eredetiben is kiemelt.

Az évszázadok feltüntetése egységesen arab számmal történik (tizenkilencedik század és XIX. század helyett 19. század). Ez alól kivételt csak az az eset képez, ha Magyar műcímében római számmal jelzi az évszázadot, azaz ilyen esetben a historikus elv érvényesül. A törvénytörzsek írásmódjánál az eredetileg használt t.-c. rövidítés helyett a tc. rövidítést alkalmazzuk a törvénycikk jelölésére. A millió feletti összegek említésekor a szöveg eredeti gyakorlata (10,000.000) helyett a mai formát használjuk (10.000.000). A következtelen számírási gyakorlatot (olykor 10 millió alakban történő használat) meghagytuk, mert ez a szerző egyéni gyakorlatának része. Ugyanígy tettünk a felsorolásokban kiírt arab szám és szórag alakban kiírt sorszámnevekkel (2-ik, 3-ik stb.). Az 50 év, 100 év típusú alakokat ötven év, száz év formában adjuk meg.

A szövegkiadó esetleges főszövegbe kívánczó megjegyzései szögletes zárójelben, monogramjának kiírása mellett [K.Gy.] kerülnek feltüntetésre a textusban. Szögletes zárójelben, de a szövegkiadó monogramjának jelzése nélkül egészítjük ki a szöveget egy-egy véletlenül kihagyott határozott névelővel, határozószóval stb., ezen betoldások további jelölése a kritikai-filológiai jegyzetapparátusban megtörténik.

A kötetben az eredetitől eltérően írt szóalakokat és kifejezéseket a Jegyzetekben jelöljük. A magyaros névalakokat (Engels Frigyes, Marx Károly, Owen Róbert stb.) nem változtattuk meg, de végjegyzetben megadjuk az adott személy nevének eredeti alakját. Megtartottuk az állnak és tömörülniök-szerű régies és elegáns szóalakokat a ma szokásos állnak és tömörülniük forma helyett, mivel ez Magyar stílusának integráns részét képezi. Az eltérő helyesírással írt (a szövegközlésben mai ortográfiával felvett, elsősorban sajátos írásképpű vagy összetéveszthető alakú) szavakat külön jegyzékben adjuk. Kivételt képeznek ezek alól a következők: az egybeírás és különírás szabályait, a magánhangzók rövidségét és hosszúságát, továbbá a keltezés írásmódját (a történeti forrásközlések kivételével) egységesítettük, és a mai helyesíráshoz közelítettük. Az intézménynevek esetében a kis- és nagybetűs írásmódot a szerző használata szerint hagytuk meg.

Dr. Koi Gyula PhD

Egyetemi adjunktus (Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar Közjogi Intézet)

Tudományos munkatárs (MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet)

¹⁵ Szemere Gyula: *Az akadémiai helyesírás története (1832-1954)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974. 19-23.